

Echter kan het wel!

Docenten worden de laatste jaren steeds vaker geconfronteerd met een onverwacht gebruik van het woord *echter*, bijvoorbeeld in verslagen en e-mails van hun leerlingen en studenten. Het gaat dan om zinnen waarin *echter* als eerste zinsdeel wordt gevolgd door een werkwoord, zoals in onderstaande tweet. Waarom doen leerlingen en studenten dit zo vaak verkeerd? En waarom vinden we het eigenlijk fout?

GERT-JAN SCHOENMAKERS & JOSKE PIEPERS

In een eerdere uitgave van *Levende Talen Magazine* schreven Jimmy van Rijt en Astrid Wijnands (2017) over de gevoelige taalkwestie 'hun hebben'. Zij wilden laten zien hoe docenten kunnen omgaan met schendingen van taalregels, en hoe die schendingen beschouwd kunnen worden vanuit verschillende perspectieven. Net als het gebruik van *hun* als onderwerp maakt ook de constructie 'echter is het' nogal wat los bij taalcritici. Zo blogde

onder anderen neerlandica Aleid van de Vooren (2017) dat de constructie enorm botst met haar taalgevoel, en noemde hoogleraar Nederlandse letterkunde Jos Joosten (Radboud Universiteit) het op Facebook onlangs een 'merkwaardige wending' die zich vreemd genoeg niet beperkt tot de 'taalslordige studenten'. Docenten Nederlands staan vervolgens voor een dilemma: moeten zij de taalnorm behoeden, of juist taalverandering aanvaarden door 'echter is het' goed te keuren? Van hen wordt in ieder geval verwacht dat ze een mening hebben over de constructie, en ze kampen bovendien met de opgave hun leerlingen en studenten een mening te leren vormen. Maar het is niet direct duidelijk waarom 'echter is het' verkeerd is, of waar de taalnorm vandaan komt. Toch bestaat de norm wel degelijk. Waarom gaat het in de praktijk dan toch zo vaak mis? Of, misschien wel een belangrijkere vraag, moet de docent 'echter is het' wel fout rekenen?

Foto: Anda van Riet

Taalgevoel en taalwerkelijkheid

De meeste taalbloggers die struikelen over 'echter is het', zijn al niet erg te spreken over het woord *echter*. Volgens hen is het een overbodige plaatsvervanger voor *maar*. Deze observatie is deels terecht, want zowel *maar* als *echter* drukt een contrast uit tussen twee zinnen of zinsdelen. Qua betekenis zijn de woorden nagenoeg hetzelfde. Aan de andere kant is juist de formele status van *echter* een belangrijke motivatie voor het gebruik ervan. *Echter* wordt vooral in serieuze contexten gebruikt, waarbij er een bepaalde afstand bestaat tussen de schrijver en de lezer. Voorbeelden hiervan zijn e-mails van studenten aan docenten, of berichten van particulieren aan bedrijven. In dergelijke situaties dekt het alledaagse woord *maar* de lading net niet, dus wordt het formelere woord *echter* ingezet.

De grootste ergernis bij taalbloggers ontstaat dan ook specifiek als *echter* aan het begin van de zin wordt

gevolgd door een werkwoord. Discussies op het internet gaan voornamelijk over de vraag waarom de constructie zo vaak voorkomt als ze door zo veel taalgebruikers als verkeerd wordt gezien. Schrijfcoach Leonore Noorduyn (2012) bestempelt 'echter is het' zelfs als taalkundig incorrect. Toch lijkt dit sterke taalgevoel niet bij iedereen zo pertinent aanwezig te zijn. Via de zoekfunctie op Twitter vinden we een enorme hoeveelheid tweets van Nederlanders die zich niet bewust lijken te zijn van het feit dat ze de taalnorm schenden. Om te peilen wat verschillende Nederlanders zoal van de constructie vinden, hebben we aan 76 moedertaalsprekers gevraagd om de natuurlijkheid van 48 Nederlandse zinnen te beoordelen. Een deel van deze zinnen begon met de constructie 'echter is het'. Uit de resultaten blijkt onder meer dat zinnen waarin het woord *echter* voorkomt inderdaad minder natuurlijk worden gevonden dan gelijksoortige zinnen zonder *echter*. Interessanter is dat zinnen met de

Moet de docent ‘echter is het’ wel fout rekenen?

dubieuze constructie gemiddeld ook weer niet als onnatuurlijk worden beoordeeld, maar een neutrale score krijgen. Dit neutrale gemiddelde lijkt een weerspiegeling te zijn van de sterk uiteenlopende meningen over ‘echter is het’: er bestaat een groep mensen die deze constructie stellig afkeurt, terwijl andere niet op- of omkijken als ze de constructie tegenkomen.

Taalnorm

De Nederlandse grammatica’s zijn gedicideerd over ‘echter is het’. De constructie is volgens de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS; Haeseryn, Romijn, Geerts, De Rooij & Van den Toorn, 1997) uitgesloten, en ook op de website van het Genootschap Onze Taal staat dat *echter* aan het begin van de zin altijd moet worden gevolgd door een komma en het onderwerp (‘Echter / maar’, 2011). Renkema’s *Schrijfwijzer* (2012) is iets terughoudender, en stelt dat, hoewel de constructie misschien een beetje vreemd klinkt en door sommigen wordt fout gerekend, ze toch regelmatig voorkomt. In ieder geval kun je op basis van de grammatica’s concluderen dat ‘echter is het’ niet de juiste vorm heeft. Maar als zodanig lijkt deze regel willekeurig: waarom het niet mag en waar de regel vandaan komt staat niet beschreven.

Sterker nog, volgens Van der Horst (2010) was de betwiste volgorde in de achttiende en negentiende eeuw heel normaal en frequent. Pas ergens in de twintigste eeuw is de constructie in onbruik geraakt en uiteindelijk als ongrammaticaal te boek komen te staan. Deze ontwikkeling is opmerkelijk; volgens promovendus Marten van der Meulen (Radboud Universiteit) verandert taaladvies in de twintigste eeuw over het algemeen weinig tot niet (Van der Meulen, 2017). Hij las voor zijn onderzoek meer dan honderd verschillende taaladviesgidsen. Waarom het voorschrift in het geval van *echter* wel is veranderd, is vooralsnog niet duidelijk. Een korte zoekopdracht op <www.etymologiebank.nl> wijst ons er wel op dat *echter* vroeger ook ‘later’ of ‘daarna’ kon betekenen (zoals ook het Engelse *after*). Mogelijk heeft het afwijzen van ‘echter is het’ te maken met het verdwijnen van deze betekenis van *echter*.

Op internetfora wordt wel beweerd dat de aversie bestaat omdat ‘echter is het’ een anglicisme is. Daar redeneren discussieerders dat het Engelse *however* makkelijk vooraan in de zin kan worden geplaatst, en dat

Nederlanders door de grote invloed van het Engels deze structuur ook gaan gebruiken in hun eigen taal. Dit argument raakt echter kant noch wal. Bepalingen als *however* zijn in het Engels helemaal niet wenselijk als eerste zinsdeel (‘Can you’, z.d.; Strunk & White, 1979). Zulke zinnen worden op het internet ook vandaag de dag nog gelabeld als *terrible style* door professionele editors. Maar los daarvan zou een directe vertaling van het Engelse *however, it is* in het Nederlands resulteren in de prescriptief correcte vorm ‘echter, het is’. De enige inbreng die het Engels dus eventueel kan hebben, is dat we *echter* graag aan het begin van de zin plaatsen (zie ook Van Vuuren, 2017). Het idee dat we ‘echter is het’ moeten vermijden omdat het een anglicisme is, gaat daarentegen niet op.

Tussen voeg- en bijwoord in

Echter wordt door de ANS gecategoriseerd als een voegwoordelijk bijwoord. Voegwoordelijke bijwoorden zijn woorden die net als voegwoorden een verband met de voorgaande zin(nen) uitdrukken, maar die zich binnen de zin als bijwoord gedragen. Zo hebben ze vaak een sterkere betekenis dan voegwoorden en kunnen ze op meer plekken in de zin voorkomen. Een voegwoord kan bijvoorbeeld niet midden in een zin voorkomen, maar staat altijd ‘in de aanloop’ van de zin, om de terminologie van de ANS te gebruiken. Doordat het (nevenschikkende) voegwoord in feite geen onderdeel van de zin is, wordt de oorspronkelijke woordvolgorde behouden: (Maar) Jan komt wel vaker te laat!

De standaardpositie van een bijwoord of bijwoordelijke bepaling is juist wel midden in de zin (vergelijk Hoeksema, 2014; maar zie ook Willems & De Sutter, 2015), zoals *helaas* in *Jan heeft zich helaas verslapen*. Om het bijwoord vervolgens extra nadruk te geven kun je het naar voren halen: *Helaas heeft Jan zich verslapen*. Dit ‘topicaliseren’ van het bijwoord gaat wel gepaard met een omwisseling van het onderwerp en de persoonsvorm, zodat de persoonsvorm op de tweede plek blijft staan. Hieruit kun je afleiden dat het bijwoord, anders dan het voegwoord, ook vooraan nog een onderdeel van de zin is, en dus niet in de aanloop staat. *Echter* heeft zowel kenmerken van een voegwoord als van een bijwoord, en kan middenin, maar ook in de aanloop van de zin voorkomen. Als *echter* vooraan in de zin staat, verlangt het de woordvolgorde van een nevenschikkend voegwoord.

Toch komt de bijwoordvolgorde vaak voor als *echter* vooraan in de zin staat. Een voordeel van deze variant is dat het niet de *flow* uit de tekst haalt. Als we lezen, volgen we automatisch een bepaald mentaal leesritme (Fodor,

2002). Een komma veroorzaakt daarin een pauze, waardoor de correcte vorm ‘echter, het is’ het vloeien van de tekst onderbreekt. Overigens kán een bijwoord wel in de aanloop van een zin worden gezet; in dat geval wisselen het onderwerp en de persoonsvorm niet van plaats. De aanloop krijgt dan een komma-intonatie en het bijwoord fungeert als evaluatief commentaar op de zin: *Helaas, Jan heeft zich verslapen* (vergelijk de *Barabbas*-positie in Van der Wouden, 2015).

De juiste balans

Het probleem bij ‘echter is het’ lijkt vooral te zitten in het feit dat *echter* als voegwoordelijk bijwoord balanceert tussen twee woordsoorten. Als voegwoord verbindt *echter* twee zinnen, en *echter* dient in de aanloop van de zin dan ook in de woordvolgorde van een nevenschikkend voegwoord te staan. Maar *echter* kan ook in het midden van de zin voorkomen, zoals een bijwoord. In de prescriptief verkeerde constructie wordt de woordvolgorde gebruikt die hoort bij een getopicaliseerd bijwoord. Door deze wrijving druist ‘echter is het’ behoorlijk in tegen het taalgevoel van een deel van de taalgebruikers. Maar *echter* is niet uniek; het Nederlands kent nog veel meer voegwoordelijke bijwoorden. De ANS noemt onder andere *bovendien*, *integendeel*, *overigens*, *trouwens*, *dus* en *daarnaast*. Gek genoeg vertonen deze voegwoordelijke bijwoorden aan het begin van de zin verschillende patronen. Tot op heden is er geen treffende categorisatie die de volgorde aan het begin van de zin kan voorspellen. Wat vooral vreemd is, is dat *echter* het enige woord is waar felle discussie over bestaat. Een vervolgstap voor taalkundigen is om erachter te komen waar de specifieke afkeer tegen ‘echter is het’ op gebaseerd is.

Docenten Nederlands moeten goed voorbereid zijn voor de discussie over deze constructie

Aangezien de bijwoordvolgorde bij sommige andere voegwoordelijke bijwoorden heel vanzelfsprekend is, is het aannemelijk dat ook ‘echter is het’ steeds vaker zal voorkomen. Docenten Nederlands moeten daarom goed voorbereid zijn voor de discussie over deze constructie. Een deel daarvan bestaat uit kennis hebben over de taalnorm, en de taalnorm te onderwijzen. Een ander deel ligt in het kritisch nadenken over de balans tussen de norm en de werkelijkheid. Stroop (2016) noemt dat de *spagaat*

van de docent. De taalnorm bestaat uiteraard met een goede reden, maar we kunnen hem in sommige gevallen wel ter discussie stellen. De taalwerkelijkheid laat soms immers een ander beeld van het Nederlands zien. Waarom zou je níét ‘echter is het’ gebruiken? Docenten Nederlands kunnen het er eens met hun collega’s van Engels of Frans over hebben hoe de verhouding tussen norm en werkelijkheid ligt in de talen waarin zij onderwijzen. Maar de kunst zit er vooral in om de beschouwing van dit soort gevallen over te dragen op leerlingen en studenten, zodat ook zij leren om kritisch na te denken over gevoelige taalkwesties. ■

Gert-Jan Schoenmakers (Radboud Universiteit) doet promotieonderzoek naar de invloed van bijwoorden en bijwoordelijke bepalingen op de Nederlandse woordvolgorde. Joske Piepers (Radboud Universiteit) is momenteel bezig met de researchmaster Language & Communication.

LITERATUUR

- Can you start a sentence with ‘however’? Or is it a vulgarity? (z.d.). Geraadpleegd op <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/can-you-start-a-sentence-with-however>
- Echter / maar. (2011). Geraadpleegd op <https://onzetaal.nl/taaladvies/echter-maar/>
- Fodor, J. (2002). Prosodic disambiguation in silent reading. In M. Hirotani (Red.), *Proceedings of the North-Eastern Linguistic Society 32* (p. 113–132). Amherst: GLSA.
- Haeseryn, W., Romijn, K., Geerts, G., Rooij, J. de, & Toorn, M. van den. (1997). *Algemene Nederlandse spraakkunst* (2e ed.). Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff /Wolters Plantyn.
- Hoeksema, J. (2014). De plaats van het voorzetselvoorwerp. *Nederlandse Taalkunde*, 19(2), 221–244.
- Horst, J. van der. (2010). *Met het oog op morgen: Opstellen over taal, taalverandering en standaardtaal*. Leuven: UPL in Context.
- Meulen, M. van der. (2017). Opvallend taaladvies (4): vroeger fout, nu goed [Blog]. Geraadpleegd op <http://martenvandermeulen.com/2017/10/05/opvallend-taaladvies-4-vroeger-fout-nu-goed/>
- Noorduyn, L. (2012). Waarom je beter niet ‘echter’ kunt schrijven in je tekst [Blog]. Geraadpleegd op <http://www.deschrijfster.nl/schrijftip/echter-is-nu-echt-wel-uit-de-tijd/>
- Renkema, J. (2012). *Schrijfwijzer* (5e ed.). Amsterdam: Boom.
- Rijt, J. van, & Wijnands, A. (2017). Taalnorm, taalwerkelijkheid en taalgevoel: De casus ‘hun hebben’. *Levende Talen Magazine*, 104(7), 4–9.
- Stroop, J. (2016). De leraar Nederlands en z’n spagaat [Blog]. Geraadpleegd op <http://www.neerlandistiek.nl/2016/11/de-leraar-nederlands-en-zn-spagaat/>
- Strunk, W., & White, E. (2002). *The elements of style* (4e ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Vooren, A. van de. (2017). Echter zit ik ernaast? [Blog]. Geraadpleegd op <https://www.languagepartners.nl/nederlands-nt1-en-nt2/echter-zit-ik-ernaast/>
- Vuuren, S. van. (2017). *Traces of transfer? Pragmatic development in the use of initial adverbials in the interlanguage of advanced Dutch learners of English* (Dissertatie). Radboud Universiteit Nijmegen.
- Willems, A., & Sutter, G. de. (2015). Reassessing the effect of the complexity principle on PP placement in Dutch. *Nederlandse Taalkunde*, 20(3), 339–367.
- Wouden, T. van der. (2015). A marked construction to mark a marked phenomenon: How to shift topics in Dutch, or, the Barabbas construction. In S. Lestrade, P. de Swart, & L. Hogeweg (Red.), *Addenda: Artikelen over Ad Foolen* (p. 539–572). Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.